

Spetsiaalne fond

EESTI KIRJANDUS

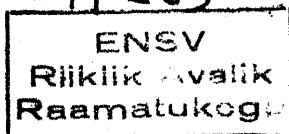
EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTHAL, J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN, L. KET-
TUNEN, J. KÖPP, J. LUIGA, A. SAARESTE

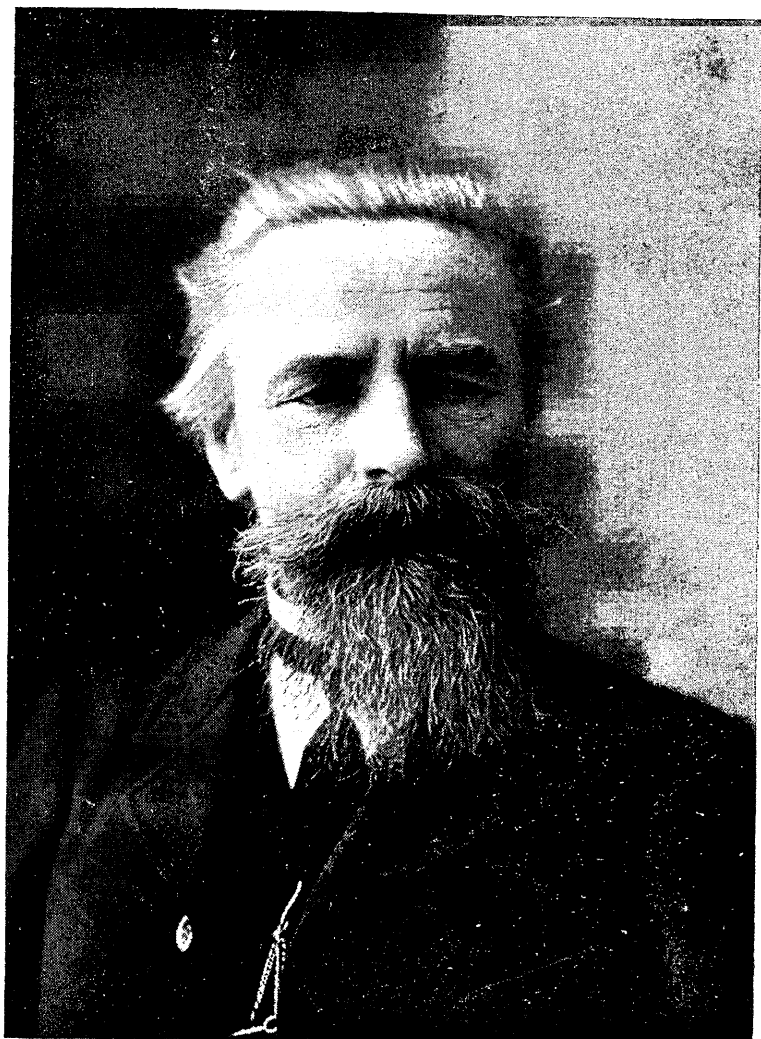
TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

KUUESTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1922

SP, 289

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Juhan Kurrik.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1922

XVI AASTAKÄIK

№ 6

Juhan Kurrik †.

Kui me endi mõttekäigus eesti ärkamisaega ta eestvõtjatega möödaläinud aastasajast esile laseme kerkida, siis kangastub meie ette arvuliselt võrdlemisi küll väike nimestik tegelasi, kes oma vabatahtlikul rakestumisel tolle aegset eesti elu läbi nende kitsaste võimaluste, mis saatus meie rahvale osaks saada oli lasknud, ometi küllalt tõhtsalt paremusele on juhtinud. Nende tegelaste reas seisab J. Kurrik, kes meilt 20. mail s. a. surma läbi lahkus, mitmekülgse vaimlise tegevuse avaldajana.

Juhan Kurrik sündis 29. (17.) mail 1849. a. Viljandi vallas talupidaja pojana. Pärast paariaastast külakoolis õppimist läks ta Viljandi kihelkonnakooli, mille ta hea eduga lõpetas. Tegevusalaks valis ta omale eestkätt raamatuköitmise, mida ta kolmveerand aastat juba õppiski. Siis aga pöördus tema tegevus teisale. Nimelt kutsus Tarvastu köster ja kihelkonnakooli juhataja Hans Wühner, tuntud tolleaegne energiline eesti rahvustegelane, Viljandi kihelkonnakooli-õpetaja M. Kirseli soovitusel J. Kurriku omale abiliseks. Seda mitmekesiste kohuste täitmiseiga seotud ametit pidas J. K. kolm aastat, mille vältusel tema hingesse H. Wühneri virgutavast tegevusest ühtlasi soe huvi juurdus, rahva käekäigu paremusele aitamiseks kaasa töötada. Ja sellest siis tuligi, et kui J. K. Tarvastust sealse kiriku-õpetaja Karblomi ettepanekul 1868. a. Võrumaale Rõugesse aineliselt paremale, kuid ka vastutusrikkamale tegevusele — köster Sperrlingk'i juurde teiseks kihelkonnakooli-õpetajaks läks, siis ta seal tuld õhutamata ei jätnud Jaan Adamsoni algatatud ettevõtte heaks, mis Tarvastu köstrimajas 1862. a. sügisel oli üldrahvuslikku töökavasse märgitud, — nimelt Eesti Aleksandri kooli asutamise mõtte heaks. Rõuges, nagu mujalgi üle kogu eestlaste maa, tõusis kavatsuse ainelise aluse soetamiseks J. K. virgutusel elule

kohalik Eesti Aleksandri kooli abikomitee. Siin ametis olles võttis J. K. 1869. a. ka esimesest suurest eesti laulupidust Tartus osa. — 1873. a. lahkus ta Rõugest.

Vaheajal (jaanuarikuul 1870) oli Liivimaa mõisnikkude maapäev otsustanud vallakoolmeistrite pedagoogiliseks ettevalmistamiseks seminarid elule kutsuda: lätlastele Valgas (avati 1871. a.), eestlastele Tartus (oktoobrikuul 1873. a.). Viimase direktoriks määrati sinnamaalne Rõuge kirikuõpetaja Friedrich Hollmann, kes oma kaastööliseks avatavasse seminari muu seas ka J. Kurriku kutsus. Et selle kutse nõuetele vääriliselt vastata, sõitis J. K. enne ametisseastumist, 1873. a. sügisel Preisimaale Karaleene seminari, mida tuntud kasvatusteadlane Robert Triebel juhatas. Alles siis, kui J. K. end seal aasta otsa oli täiendanud, asus ta seminariõpetajana Tartu elama. Ametikaaslasteks oli talle seminaris esmalt Ado Grenzstein (1876—1878), hiljemini Peeter Org. J. K. andis seminaris õpetust mitmes aines, peaaasjalikult aga matemaatikas.

Seminaris töötas J. K. 13 aastat — kuni selle õppeasutuse tegevuse seismajäämiseni 1887. a. juunikuul. Sel tegevusejärgul astus ta 1878. a. ka abiellu, millest tal 7 last sündis. Neist suri üks tütreke nelja-aastaselt. Teistest viibivad kaks poega praegu kaugel Venemaal, teised neli last on Eesti riigis tegevad.

1886. a. lõpu poole hakkas J. K. seminaritöö kõrval veel kirjanduslist, H. Laakmanni kirjastusel väljaantavat nädalalehte „Meelejahutajat“ toimetama, s. o. pärast seda, kui J. Kunder selle ameti oli maha pannud ja edasiõppimise otstarbel Rakverest ära Venemaale läinud. „Meelejahutajat“ toimetas J. K. kuni selle ajakirja hinguseleminekuni pärast 7-aastast elukäiku, s. o. kuni 1887. a. lõpuni.

1888. a. kevadel läks J. K. Randu köstriks. Kuid eemal linna vaimlistest huvidest elades ei tunnud ta ennast mitte päris õnnelikuna ja tervitas seepärast rõõmuga, kui ta sellesama aasta sügisel Tartu-Maarja koguduse köstriks ning organistik valiti, vanaduse pärast ametist lahkunud A. Luig'e asemele. Selle noorem vend, „noor köster“ K. Luig, jäi abiks edasi, kuni ta paar aastat hiljemini suri. Köstriametit pidas J. K. siin kuni oma elu lõpuni — üle 33 aasta. Südamerabandus lõpetas järsku ta elu laup. 20. mail 1922 saunas.

Kui pilku J. K. tegevusesse heita, siis eraldub see mitmeks alaks.

Kõige pealt oli ta koolimees, kes oma ülesande vastu elavat huvi tundis ja sellele kutsele oma eluea värs-

kema osa — umbes 22 aastat — pühendas ning enda ülesandesse süvenes. Sellest tegevusest sigisid muu seas ka tema matemaatika õpperaamatud: „Laste arvuvald“ I (Arvamise A-B-D), II (Täisarvud) ja III (Harilikud ja küm-nendikmurrud) ühes nende juurde käiva „Laste arvu-valla võtmega“ (2 vihus). Tartu koolkonna tollaegse kuraatori nõukogu poolt olid need raamatud 1889. a. alul eesti rahvakoolidele kohasteks tunnistatud. Selle tagajärg oli, et need ülesannete kogud mitte ainult eesti keeles mitmes trükis ei ilmunud, vaid ka venekeelses tõlkes, pealkirja all „Учебникъ ариѳметики для дѣтей“, koolides tarvitusele võeti. — Samuti andis ta eesti keeles esimesed algebra-ülesannete kogud „Arvuvalla“ nime all kahes jaos (1879. ja 1880. a.) välja: I Algebra — oma algus-õpetustega ja II Neljaliikme ja ruumi arvamine ning võrd-lused ruut- ja järgarvudega. Nendega paralleelselt ilmus ka „Arvuvalla võti“ kahes vihus. — „Laste õpetajatele ja peastkirja õppijatele juhatuses“ kirjutas ta kirjasead-mise meetoodiliseks õpetamiseks 86-leheküljelise „Kirju-tamise õpetuse“, mis 1882. a. Schnakenburgi kirjas-tusel ilmus. — Ka ühendas ta C. R. Jakobsoni „Kooli Lugemise raamatu“ teise ja kolmanda jao kokku tei-seks jaoks.

J. K. rahvuslikult ärgas vaim pani teda elavalt „oma lusti“ liikvele ka eesti vaimlises ja seltskonna-elus. Tartus elades oli ta Eesti Kirjameeste Seltsi ja Eesti Aleksandri kooli peakomitee kirjatoimetaja, ajuti ka Eesti Kirjameeste Seltsi ja „Vanemuise“ abiesimees, oli ka mõne üldise, nii näit. 1879. a. laulupidu toimkonnas kirjatoimetajana ja hiljemini Eesti Kirjanduse Seltsis, mille asutajate nimestikus ta seisab, nimelt keele- ja koolikirjan-duse-toimkonnas tervel seltsi senisel elueal kuni oma sur-mani tegev, 1907.—1909. a. ka eestseisuses (raamatukogu-hoidjana). Kõiges selles töös on ta haruldase erksusega ikka edumeelsete püüete pooldajate sihil töötanud ja oma elu lõpuni edenemis- ning teguvõimsana avaldunud, oma lugupeetavaks koosinäitajaks seejuures C. R. Jakobsoni võttes.

Seltsielus, kus tal tihti protokollikirjutaja ülesandeid tuli täita, tungis tal päevakorrale stenograafia tarvidus, mille tagajärjel ta eesti kiirkirja loojaks sai. Oma steno-graafiasüsteemi avaldas ta 1882. a. iseraamatus „Steno-grafia õpetus“, 1887. a. teise väljaandena „Kiirkirja õpetus“ („Meelejahutaja“ lisana) ja viimaks lõplikul kujul 1910. a., pealkirja all „Kiirkirja õpetus“ — Eesti Kirjan-duse Seltsi Toimetuste seerias, omal kulul, kuna kõik

J. K. eespool-nimetatud raamatud Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetuste alla käivad.

Tegevus Eesti Kirjameeste Seltsis kasvatas J. Kurrikus huvi peale selle veel ilukirjanduse vastu, mille tagajärjel ta kirjanduse arvustajana omale lugupidamist võitis. Nimelt tõstis „Kalevipoega“, „Nibelungisid“ ja „Lembitut“ käsitlev J. K. toode „Kolm suurt lugu“, mis 1886. a. E. Kirjam. Seltsi Toimetuste seerias ilmus, Kreutzwaldi eepose „Lembitu“ — J. Kunderi poolt avaldatud eitava seisukoha vastu — õigesse valgusesse, milles ta praegugi kindlasti püsib. Oma aja kirjanduslisele nädalalehele „Meelejahutajale“ esmalt kaastööd tehes ja viimaks teda toimetades on J. K. tolleaegse eesti kirjandusetaseme tõstmiseks oma jagu kaasa aidanud. — Jutukirjanduse alal tõlkis ta õpetaja-ametis olles ka 275-leheküljelise raamatu „Roomas ja Jerusalemas. Jutustus ristiusu ajaloost: Hadrianuse aeg; Bar-Kohba“ (äratrükk „Meelejahutajast“), mis 1887. a. H. Laakmanni kirjastusel iseraamatuna ilmus. — Peale selle avaldas ta ajalehtedes, iseäranis „Sakalas“ ja „Postimehes“, arvustusi, omapeetud kõnesid, järelehüüdeid jne.

J. K. rohkeks vaimuerksuseks on talle kindlasti paljugi kaasa aidanud tema püsiv spordiline terviseravitsus, mis tema sünnilt nõrgavõitu konstitutsiooniga keha tervise elu lõpuni vastupidavaks arendas. Ainult südametegevuse raugemine sundis viimastel aegadel keha harjutustest loobuma. Oma „Tervise raamatuga“, mis ta daanlase J. P. Mülleri järele vabalt välja töötanud („Postimehe“ kirjastus 1907), ja „Turnimise raamatuga“ (ilmunud 1879. a. E. Kirjam. Seltsi toimetusel Schnakenburgi kirjastusel) on ta, peale selle et ta seeläbi ka esimeseks eestikeelsete võimlemisõhõnade loojaks on saanud, paljudele teistelegi kehatervise eest hoolitsemiseks hoogu annud. Selle teene tunnustamiseks valis Tartu spordiselts „Taara“ ta hiljemini oma auliikmeks.

Köstriamet lisas temale uusi huvijooni. Peale suure Tartu-Maarja koguduse kirikliku kaasakorraldamise oli tema suuremaks huviks ning rõõmuks siin laulu edendamine. Tema juhatusel esines tihti laulukoor, nii muu seas 1894. a. laulupidul Tartus. Ühenduses koorijuhatamisega on ta ka mõne koorilaulu komponeerinud. Viimastel aastatel valmistas ta koolide jaoks vaimulikkude laulude kogu, mille ta valminud käsikirjana järele on jätnud.

Sellest ajast, mil J. K. Tartus köstriametit pidas, on tema sulest veel järgmised raamatud ilmunud: Ristinimesid

ja nende tähendusi pakkuv „Nimede raamat“ (M. Vares'i asekirjastus 1901); „Mis ütleb kiri? Evangeeliumi usuõpetuse järele kokku seatud kirjatunnistused“ (1901); „Surma varju orus. Leinakordade kohased kirjasõnad ja palved, maenitsused ja laulud“ (1901) ja „Ristimise raamat“ (1902) — 3 viimast K. Matiesen'i kirjastusel. 1893. a. toimetas ta trükki „Maria koguduse endise õpetaja konsistoriumi-nõuniku Dr. theol. Adalbert Hugo Willigerode mälestuse raamatu“.

Et selgemini näidata neid alasid, olusid ja suhteid, kus J. Kurrikul tuli töötada, seks laseme alamal järgneda need mälestused, mis kadunu ise nende ridade kirjutaja soovil paari aasta eest on üles märkinud.

Joh. V. Veski.

Vilksatused ärkamisajast.

Päevapildistanud J. Kurrik †.

Eestis tekkis Aleksandri kooli asutamise mõte; ta kerkis viibimata päevakorra ja hõõruti eesti meeste ja saksa härrade vahel varstigi kuumaks. Sel ajal olin mina leivatükikest taga ajades otsaga Võrumaale Rõugesse vee-
renud — „eesti vaimlise valguse kandjaks sinna pimedasse maanurka“, nagu Aleksandri kooli mõtte isa Jaan Adamson, see vagusa loomuga ja kuum hingega. Eesti geenius saadik, minukest hindas. Ja tõesti, kui ma Tarvastust köstrentniku käest palgatud hobu-vankriga 1868 Rõugesse reisisin kohta kuulama, õigemini: ennast näitama — sest Rõuge õpetaja Hollmann oli Valgas või Volmaris sinodil Tarvastu Karlblomi käest küsinud, kas Tarvastu kihelkonnakoolist mõnd noormeest saada oleks Rõuge köstri juurde teiseks kihelkonnakooliõpetajaks — samuti just, kuidas kolm aastat tagasi Tarvastu Wühner Viljandi kihelkonnakooliõpetajalt M. Kirselt oli küsinud ja Kirselt oma endist „priimust“ temale abiliseks soovitanud — julgustas Wühner mind nüüd Rõuge teekonda ette võtma, nagu enamalt Kirselt mind Tarvastusse sõitma julgustas, öeldes: „Härra Wühner on hea mees, mitte põrmugi uhke“ — kui ma nüüd Rõuge reisel „Häda-Nursi“ (ametlikus keeles Vastse-Nursi) kõrtsi juures oma vammuse ja kõik maa-
moodi reisiülrikonna olin ümber vahetanud kaasavõetud saksik-ülrikonna vastu ja seal teekäänakul Rõuge kirik ja

ümbruskond just kui pildi peal mul silma ees seisis, tõusis mulle tundmus rindu ja mõte pähe: „Teie vaesekesed! Olete Eesti elu-olu asjus nii kaugel taga!“ See oli muidugi petsik hindamine minusuguse poolt; aga või mina üksi seesuguse eelarvamise omanik olin: Adamsoni suust rääkis ju Eesti geenius.

Ja omaviisi austati mind peagi teisest küljest: Rõuge kiriklikus aasta-aruandes silmasin märkust: „Jungestentum importiert“, see on ära seletatud: senini vaiksesse kihelkonda on väljastpoolt sisse toodud noor-eesti vaimu. Mõistsin muidugi, kes selle konterbandi sissetooja oli. Tahtsime ju Rõugesse Aleksandri kooli abikomiteed asutada ja asutasimegi. Mina oma 100-rublasest aastapalgast tähendasin esimesena 3 rbl. Selle tagajärjel tuli mul seljatuge otsida „ettenihkunud positsioonil“. Seks tahtsin Dr. Kreutzwaldi autoriteeti kasutada.

Ajasin oma „kaetud kasuka“ selga — pikk, lambanahkne, nahad mustad, kate must — istusin peale ja sõitsin Võru linna Dr. Kreutzwaldi jutule, et ennast varustada tema arvamiseга küsimuse kohta, „mes tolle puudli tuum õieti olnes“. Tõmbasin uksekella; uks avati, ja mina, harimata mats, marsin, nagu mind juhutati, pikuti läbi saali ja trepist üles doktori-härra kabinetti — ilma oma „kaetud kasukat“ eeskojas seljast maha heitmata!

Kust ma ka „mores“ sain õppida? Tarvastu köstri-majas olin, elanud kolm aastat kahe ilma vahel: ei ma söönud oma sööma-aegu söögitoas sakstelauas ega köögis perelauas, vaid iselauas nagu suurisand Joosep Egiptuses. Söögi tõi mulle köögitudruk „teebretiga“ minu tupp. Ajuti sõi minu seltsis see ja teine seal majas pool koolipoisina, pool sulasena elav Wühneri sugulane. Viimasel pool-, või veerandaastal avansseerisin aga sakstelauda sööma.

„Mores“ mulle Wühner ikka ka õpetas. Näituseks: Mulle tuldi 35 versta tagant järele surmasõnumiga. Läksin Wühneri kirjutustuppa ja ütlesin: „Järele on tulnud. Tahan vanaema matusele sõita.“ „Tahad? Paluda ei oska? Luba ei saa!“ Ja ei saanud ega saanudki. Tagantjärele palumine ei mõjunud. — Wühner ei olnud halb inimene; aga vaos hoidis ta oma käsualuseid. Ta oli väga energiline mees; seda tunnistas juba tema kõnnak; see oli energiline rühmamine kõige ihu, hingega. Et taevast mind selle mehise mehe käe alla elukooli saatis, see kulus mulle ära.

Tarvastus oli minu aastapalk 15 rbl., viimasel aastal 40 rbl. Ametiks oli mul: koolmeisterdada kihelkonnakooli-

poistega ja privaatkoolilastega, raamatuköitmise tööd teha (mida ma enne Tarvastusse veeremist kolmveerand aastat aega olin õppinud, sest et minust kõhnakesest pärast kooli lõpetamist kodus adrakandjat ei olnud), vett vedada põuasel suvel mõisa kaevust kõstri aia kastmiseks, klaveri- ja orelimängimise abd enesele kätte harjutada, Wühneri erasekretärina mõnesuguseid kirjutusi kirjutada, jõulupäevade õhtutel ja öödel saksu sõidutada võõraspidule mõisavalitseja sakste poole ja tagasi, läbi talvise koolivaheaja kütmata klassitoas oma ööd magada. Kui suve algu kodused eluruumid olime läbi renoveerinud, lubanud, värvanud, tapetseerinud, tema meistrina, mina sellina, sõitsime Viljandisse kõstrite ja kihelkonnakooliõpetajate konverentsile — nagu ka enne, pärast, Valka, Tartusse — tema troskas härrana, mina pukis kutsarina. Konverents peeti linnas elementaarkooli ruumides. Paistu Hansen juhatas; assistendiks oli Viljandi kirikhärra Hörschelmann. Seal sain C. R. Jakobsoni esimest korda näha. Pidas kõne maateaduse õpetamise üle ja pani konverentsile ette 1) oma käsikirja „geograafia ehk maadeteadus“, 2) konverentsil eesti keelt tarvitusele võtta, et ka vallakoolmeistrid võiksid konverentsist osa võtta. Aga see ettepanek ajas juhataja ärevusesse: juhatada konverentsi, kus külakoolmeistrid oma tõkatatud saabastega istuvad — seda ei olet

Tarvastust veel üks looke. Meeldis mulle lugejapoiste hulgas üks poiss, sirge kasvuga, ärksa vaimuga, lahke loomuga. Hakkasin teda kihelkonnakooli kutsuma; pidas ennast seks liig vanaks. Läksin pühapäeval tema isakoju, käisin isale kangesti peale, et saatku poiss kooli. Ja tuligi. Oli väga hoolas õppima ja jõudis ruttu edasi. Selle poisi nimi oli Ado Grenzstein.

Nüüd siis jätkan jälle endist jutulõnga. Dr. Kreutzwald võttis mind jutule, pean ütlema: isalikult. Seal ma istusin oma lambanahkses, kuni „nahk juba nenda lige oli“, kui Mihkel Weske nahk Leipzgis palli peal professoritütardega tantsides ehk veel ennemalt kodus reht pekstes. Siis viimaks viskasin lambanahkse seljast trepi käsipuude peale. Kreutzwald, vana kõrgeauline härra, ei lausunud kasuka pärast sõnagi, laskis isaliku kannatusega mind istuma jääda niikauaks, kui viimaks ise hakkasin minekit tegema. Ta seletas ja kiitis Aleksandri kooli mõtet, töötas või ähvardas sakstele, kui keegi neist selles asjas temaga peaks juttu tegema, puhast veini või selget vett sisse valada — „einschenken“, sest meie rääkisime saksa keeli, muidugi minu rumala saksakeelse teretamise tagajärjel. Ja

sel puhul ta mulle teataski, et Leipzigis praegu noor eestlane Mihkel Weske misjonikloostri tolmur on jalgadelt maha raputanud ja nüüd studeerib, — mees, kellest Eesti palju võib loota. Lõppeks kinkis mulle vana helde doktori-härra pealegi veel oma päevapildi. — Aga minu lambanahkne kuulub nende asjade hulka, misukestest ma oma hinge põhjas häbenen, kui nad kolus kerkivad teadvuse tasapinnale.

*

C. R. Jakobsoni sain uuesti näha „Eestirahva 50-aastase Jubelipiddu“ päevil 1869 — mitte pidul: ta ei pidutsenud kaasa. Tuli ühel pidupäeva hommikul meile vooimehe-troskas istudes vastu Emajõe kaldal ülevalpool puusilda; peatas; rääkisime; ütles, et tema arvates pidutsemiseks põhjust ei ole, — silmas pidades rahva praegust olukorda priiuse suhtes. Eesti Achilles, vihanenud, jäi eemale pidutsemisest Taaramäel, nagu greeka oma eemale jäi võitlustest Trooja all.

Mihkel Weske nime kuulsin, nagu juba öeldud, Dr. Kreutzwaldi suust. „Doktor“ M. Weske nime sain esimest korda kuulda Tartu linna uulitsal Tarvastu mehe Hans Udsu suust, või kuulutasin mina temale seda tähtsat uudist? Igatahes lausus see särgiväel mulle vastutulev sõbramees nõnda: „Noh — eesti keelt tudeernud — doktor — mis ta's oma doktoriga nüüd tahab peale hakata? Mingu parsile magama.“

Näha ja kuulda sain ma Dr. Wesket Viljandis ühe noore seltsi kõnesaalis. Seal ta pidas meile oma doktori-presentatsiooni kõne. Kõneles väljamaalistest asjadest sedateist; kõneles häbelikult, mitte just soravalt. Sest saadik algas meie mõlemate isiklik tutvus. Olin rõõmus uue doktori pärast ja veel enam tema lihtsa südamlikkuse pärast; pidasin isiklikku tutvust niisuguse mehega isegi mõista auasjaks.

Tartus oli sel ajal asumas „Hollmanni seminar“. Ja jutt oli lahti, et Dr. Weske sinna kooliõpetajaks saab. Oli see nüüd Viljandi või Tartu linna uulitsal, kus Weske minuga kokku trehvates mulle ütles, mina teatagu Hollmannile, et tema (Weske) seminaris kasvandikkude järelevaatamist mitte oma hooleks ei võta. — Aga juba oli Weske Hollmanni vaekaussidel vaetud.

Vaheajal oli minu aeg Rõuges täis saanud. Seal oli „peräkõrd“, s. o. viie aasta järele, minu leivaisal mind viljand ja samuti oli minul teda viljand. Seda teatasin

ma oma Hollmannile. Ja Hollmann oligi mind juba oma tulevaseks kaastööliseks „ära näinud“, nagu Jahve oli „Petlemma mehe poegade seast enesele ühe kuninga ära näinud“. Seminari kooliõpetaja kandidatuur avati mulle selle tingimusega, et ma oma kutseharidust väljamaal Karaleene seminaris täiendan ja tagasi tulles sellekohase atestaadi kaasa toon. Selle seminari oli Hollmann oma paarikuusel seminarireisil seks „ära näinud“.

Nõnda reisisin ma, peale seda kui mind Rõuges viimisel talvel raske rinnahaigus oli tabanud ja haua äärele kiskunud, sügisel 1873 hõiskava südamega väljamaale, aimates, et ma sellest reisist kosutust leian ihulikult, hingeliselt, võimalikult. Ja nõnda see oli. Omal kulul, s. o. laenatud kapitaliga, reisisin ma ja elasin aasta aega väljamaal; aga see kapital on mulle kasu kannud — mitte kahe- või kolmevõrra, mitte kümne- või kolmekümnevõrra, vaid saja- ja tuhandevõrra. Ohuvahetus, uued muljed, silmaringi laienemine, uue, parema tuleviku eelärevus, — see kõik mõjus minusse nii võimsalt, et kui ma kodumaale tagasi pöörasin ja Tartusse elama asusin, ma vaimliselt ja ka kehaliselt olin otse uuesti sündinud.

Karaleene seminaris olin ma pooliti direktori külaline, pooliti seminari kasvandik. See direktor oli koolmeister Jumala armust. Seda meistrit ma ülistan taevani ja pean surmani meeles tema sõna, mis ta mulle lahkumistunnil ütles: „Kui süda ikka põleks küsides: kuidas võiksin ma seda (s. o. õpetuse andmist) paremini teha?“ — Otse viirastusena seisis Karaleene seminari direktor Robert Triebel esimesed aastad läbi minu kõrval pahemat kätt iga kord, kui ma oma töö-alal Tartu seminaris koolitundi andes seisin klassis kasvandikkude ja koolilaste ees.

Ja kas tahate kuulda, kes kodumaalastest manalastest seisavad minu lugupidamises kui mehised mehed? Nende nimed on Friedrich Hollmann ja Carl Robert Jakobson. Mis minu arusaamist ja äratundmist mööda on gentlemanlikkus, meelegausus, südamlikkus, aatele anduv kohusetäitlikkus — ühe sõnaga: täismehisus, seda tähendab minule nimi Hollmann.¹⁾ — Ja kui redaktor Hermann pildialbumit välja andes Jakobsoni ja minu pildid oli vastastikku kokku seadnud, siis tundsin ma ennast paigutatud olevat aukohale. Ja kui hiljemini üks võimumees Tartu Maarja köstrimajas

1) Siin mõtleb J. K. muidugi kooikelusse puutuvat F. H. tegevust; poliitilise ala poolest ei olnud nad mitte ühe voolu pooldajad.

„E. K.“ t.

minu voodi kohal seinas ripuvad Jakobsoni pilti silmates mulle ülbelt ütles: „Sind Sie immer noch ein wütender Sakalaner?“ s. o. kas ikka veel olete maruline sakalaaner, siis tundus see põlgav pilge mulle kiitusena, minu uhkust kõditavalt; muudkui õudne oli silmata ülbe mehe ennastpaljastavat hinge.

Tean, millal ma „sakalaaneriks“ avansseerisin. Enne aga avansseerisin eesti üliõpilaste rühma vilistlaseks. See sündis varsti pärast seda, kui ma väljamaalt tagasi tulles Tartusse olin elama asunud. Tartus leidus vanu häid tuttavaid ja pooltuttavaid: Burchard ja Alfred Sperrlingk, Nikolai Reichard, kõik kolm „saksa rahva lapsed“ Rõugest; Jaan Bergmann, Mihkel Jürmann, Juhan Kerg, Hugo Treffner ja mitu teist — kõik eesti studendid. Rudolf Kallas oli alles kooliõpetaja, temast sai hiljemini stud. theol. Johan „Cunder“ oli seminarist; temast sai varsti kooliõpetaja Juhan Kunder. Valminud produktina lahkus Tartust Andres Kurrikoff, minu üleaedne poikesepõlvest. — Jakob Hurti „äraelasin“ noore Kirjameeste Seltsi koosolekutel. Nende koosolekute lõpul Hugo Treffner harilikult hakkas laulma: „Ta elagu!“ Teised muidugi kaasa. Sellele järgnes Hurti poolt: „Tänan!“ Treffner Hurti seltsis iga kord tükki „elagu“ laulma; olgu see kus tahes, väikeses seltsis, õllelauas — juba Treffner haarab klaasi kätte ja laulab: „Elagu!“ — Pärastpoole kandis Treffner, nagu tuttav, mantlit teisel õlal: tegutses Hurti partei vastasrinnas.

Eesti Kirjameeste Seltsis ja Aleksandri kooli peakomitees seati mind varstigi kirjatoimetaja ametisse. Siis oli mul spordiks protokollide kirjutamine, mitte ainult otsuste ülestähendamine, vaid vaidluste ja kõnede järelekirjutamine. Sellest tõuget saades olen ma oma kiirkirja-süsteemi välja töötanud.

*

Kui Hurti ja Jakobsoni vahel torm lahti oli läinud ja rahvas juba kahte parteisse valgumas, katsusid Tartu mehed Hurti toetada „tänutunnistuste“ avaldamistega. Pandi mulle kord niisugune ette — allakirjutamiseks. Seal oli partei peamehe suurteoseid üles loetud hulgakaupa ja muu seas öeldud: „Teie arvamised on täiesti meie arvamised ja Teie mõtted täiesti meie mõtted.“ Mina ütlesin: „Olen liig vana, et kellegi teise inimese arvamisi ja mõtteid täiesti omaks tunnistada.“ Seal kõlas mulle vastu Kallase, Bergmanni ja teiste suust: „oled jakobsoniaaner, sellepärast sa alla ei kirjuta.“... Hädadohtlik avanssemang!

Pastor E. omalt poolt andis Jakobsonile piibliga vastu pead, kirjutas Jannseni „Postimehes“: „Teie olete kuradist, sest kurat on valelikkude isa“ jne. Kui see kõik ei mõjunud, otsiti ja leiti uus taktika: maal hakkas jakobsoniaanerseid kooliõpetajaid ametist ära lendama kui vareseid. Lektor Weske sai kuraatori poolt ettekirjutuse, kõigist eesti seltsidest eemale jääda ja kõikidesse eesti tseitungitesse kirjutamist jätta. Ka mind vaesekest oli meeles peetud. Ühel ilusal laupäeva õhtul, kui meil seminaris oma nädalakonverents jälle peetud, ütleb mulle direktori-härra: „Mulle on jutustatud, et Teie jakobsoniaaner olete. Ja ma võin Teile ütelda, kes see jutustaja oli. See oli pastor E. Kui ma hiljuti tema pool käisin, küsis ta minu käest: „Noh, kuidas siis asjad-olud seal seminaris kah on? Mis vaim seal valitseb?“ „Mina vastasin temale,“ ütles direktor, „kõik on kõige paremas korras. Töötame hoolega ja ühes meeles, kõik klapiib.“ „Soo“, ütles mulle pastor E., „aga Kurrik on ju Jakobsoni tiivamees (Flügelmann), kaastöötab „Sakalas“ ja on vallavanemate konverentsil käinud, mis ju üks poliitiline kogu on, ja ta on seal pealegi kõnet pidanud ja lõpuks Märt Mitt'i heaks rahakorjanduse toime pannud.“ „Mis Teie selle peale vastate?“ küsis nüüd direktor Hollmann minu käest. Ja pooleminutilise järelemõtlemise järele andsin ma vastuseks: „Mis ma täna vastan, seda vastan ikka, sest nagu arvan, nii pea see lugu ei lõpe. Mis Teile, härra direktor, on jutustatud, on kokku palmitsetud tõest ja mittetõest. Tõsi on, et ma „Sakalas“ olen kirjutanud. Seda olen teinud avalikult, oma nime allkirjaga. Kirjutuste sisuks oli mõni koolikirjanduse kriitika, mõni Kirjameeste Seltsis peetud kõne. Tõsi küll ka, et „Sakala“ redaktoril asja ei olnud mind oma lehes kuidagipidi riivata; aga „Sakala“ toimetusega ei ole mul mingit kaastöö-lepingut tehtud. Tõsi on, et ma vallavanemate konverentsil olen käinud. Minu juurde tuli konverentsi juhataja Dr. Weske ja palus, kas ma mitte ei saaks tulla protokollis kirjutama, sest põllumeesteseltsi kirjutaja, kes seda pidi tegema, oli haigeks jäänud. Et meil kooli vaheaeg oli jõulu ja uue aasta vahel, oli mul aega ja ma läksin. Mis ma seal kõnelesin, ei olnud mingi ettekavatsetud kõne, vaid silmapilkne tundmuste avaldus. Ma nägin ja kuulsin seal, kuidas terve „Vanemuise“ saali täis lihtsaid maamehi hommikust õhtuni harutas ja seletas rahvaelu tähtsaid küsimusi: teede parandamist, kõrtsielu hädaohu vastu võitlemist ja nõnda edasi. See kõik sündis rahulisel toonil keset seda rahutut parteide võitluseaega. Kõik see

mõjus minusse nii võimsalt, et ma konverentsi lõpul niisugust koosolemist ülistasin. See oli minu „kõne“. Ja tõsi on ka, et seal lõpuks rahakorjamine toime pandi ja et mina seda raha protokollilaual vastu võtsin; aga mitte Märt Mitt'i heaks, vaid kantseleikuludeks. Sest juhataja Weske ütles koosolijatele: „Kirjavahetust on ministeeriumiga ja mõnda muud väikest kulu ka — kas koosolijad seks mitte ei taha natuke raha kokku panna?“ See sündis. — Seega olen ma oma vastuse annud.“ „Täna Teid,“ ütles Hollmann ja lisas juurde: „Tahan aga ometi veel kord pastor E. poole minna ja järele pärida, missugusest allikast tema selle jutu Teie üle on ammutanud.“ Ja mina lisasin juurde: „Ka mina tahaksin seda heal meelel teada saada.“ — Nädal hiljemini. Jälle meie nädalakonverents lõpnud. Direktor Hollmann võis ehk oma meeles arvata — ja üsna õigusega: Tal mehikesel vesi ahjus; küllap ta nüüd vist on pastor E. juures käinud asja summutamas. Aga nüüd mõistke, kui gentlemanlik peenike mees Hollmann oli. Ta ei küsinud mitte, kas ma pastor E. pool olen käinud; sest nõnda küsides oleks ta mulle piinlikkust võinud valmistada. Ei, vaid ta küsis minu õrnatundlikkust puudutamata: „Kas olete pastor E-ga kokku trehvanud?“ Sest see kokkutrehvamine ei tarvitsenud ju mitte nõnda sündida, et ma pastor E. poole läksin, vaid võis ju ka juhtumisi sündida, kas uulitsal või kus iganes — nõnda siis mul ette pandud küsimise jaatamine kerge. Aga mina võisin vastata ja vastasin iseteadlikult: „Ei, ma ei ole mitte läinud teda üles otsima.“ Ja Hollmann: „No mina käisin tema juures ja usutasin, kes temale kõike seda Teie üle on jutustanud. Aga ta ei ütelnud mulle mitte.“ Ja juurde lisas Hollmann: „Nõnda on siis sellel asjal lõpp.“ Ja tõepoolest, asjal oli lõpp. Mitte vähematki ettekirjutust ei tehtud mulle minu kaasaelamise pärast seltsides, kuna ometi meie kasvandikka eemal hoiti kõigest seltsides käimisest, et nad kui õppijad ainult ja täiesti oma õppimistööle võiksid anduda, — nagu neile direktor Hollmann vastas, kui nad tema käest läksid luba paluma Kirjameeste Seltsi koosolekule minemiseks, kus „kõnet peab meie koolihärra“.

Pastor E. muidugi ei võinud oma „kreatuurisid“ nimetada, kes mind kukutada püüdes temaga ühes nõus olid; ta ei võinud Hollmanni mitte lasta pilku heita oma parteikaartidesse, kust näha oleks olnud, et kogu see malevakäik Jakobsoni staabi nõrgendamiseks oli toime pandud. Sest Hollmann ei hinnanud kogu Hurt-Jakobsoni

parteitüli mitte nii kibetraagiliselt, vaid temale näis see enam koomiline „torm klaasis“. Minu peale ei jäänud sellest tervest kupatusest vähematki varju. — Mis te arvate, kas sellel karedal ajal iga teine surelik mees Hollmanni asemel mind ei oleks minema kihutanud — kerjama ühes naise-lastega? Ehk mõistate nüüd, miks Friedrich Hollmann minu pooljumal on — sõna täistähenduses. Minu isikliku otsustamise alla aga jääb otsustada, kes on kuradist.

*

Dr. Weske ümber keerlesid trabantidena studentid Raska ja Buschmann, ka mõlemad Sõõrdid ja Max Pödder, kelle käest vagune kaine Leidlow kõrvalopsu oli saanud ilma põhjuseta. Siplesid mõlemad saatuse lainetel: Leidlow kehvuse voogudel, vajus alla; Max Pödder alkoholi uputuses, vajus ka üsna tihti, kerkis aga ikka jälle üles. Kui ta kitsikusse oli sattunud, võis ta jumalakeeli kirjutada: „Olen otsimisvaevast väsinud ja higine — laena mulle, või tule garanteeri!“ Nagu Weske senaator Manasseinile sisseantavate palvekirjade allkirjaks oli formuleerinud: „— õiguse otsimise vaevast väsinud ja higised —“. Max töötas laenuksaadud summa tasa töötada, lastele keeleõpetust andma tulles. Aga ei tulnud ega tulnud. Ja kokkupuutumisel ütles mulle kõrva sisse: „Oleksin hea meelega tulnud, aga ei olnud — püksa.“ Ja kui tal ka särki enam ihu peal ei olnud, vaid ainult veel „otsimise vaevast higine“ kuuehilbuke, läks ta Dr. Weske poole, istus maha ja kirjutab kuukirja „Oma Maa“ kallal hommikust õhtuni nädal nädala järele, ilma et ajadeski välja jalutama oleks läinud. Sai Weske käest 4 pudelit pairist õhtu kohta. Kirjutab hiljemini ka teistele lehtedele reahonoraari eest.

Dr. Weske oli virk tegelane, nagu mitmel ja mitmel muul alal, nõnda ka „Õpetatud Eesti Seltsis“. Saatis aegajalt rahva sekka trükitud küsimuselehti teadete kogumiseks rahva kultuuri seisust; saadud vastustest valmistas ta siis statistikalisi ülevaateid, et neid, nagu ka mitmekesiseid keelelisi seletusi, nimetatud seltsi koosolekutel ette kanda. Referaadid nende koosolekute üle ilmusid „Neue Dörptsche Zeitungis“. Kuna teiste ettekandjate seletusi alati refereeriti, küll pikemalt, küll lühemalt, ei olnud Weske oma-dest iialgi muud pikemat öeldud, kui ikka stereotüübiliselt: „Lõpuks rääkis Dr. Weske sellest ja sellest.“ Punkt. Kuulsaks sai kord järgmine Tartu linna sakste suus ringi-

jooksev Weske kõne algus: „Im Fellinschen Kreise sind die meisten Eisenachsen“: Viljandi kreisis on kõige rohkem raudtelgi. — Jah, meie, Viljandi mehed, oleme teisi üle löönud nii mõnelgi alal. Ega's nad muidu oma laulu ei laula: „Kui jumal suure tuule tooks ja 1000 mulki mõrda a'aks.“ — Elagu Sakala!

Kui Weskele ette heideti, et ta liig palju asju ette võtab ja liig vähe läbi viib, siis ta vastas: „Kui mina 30 asja ette võtan ja neist 3 läbi viin, siis olen ma ometi enam ära teinud, kui mõni teine, kes ainult 2 asja ette võtab ja mõlemad läbi viib.“

Weske ja Kunder olid ühe nurga mehed ja teineteisega vennasemad vennad. Kui Kunder Tartust välja langes ning Rakveresse veeres ja meie Weskega teda tüki teed saatma läksime, jooksis Weske veel vankrile järele, oma kaabut peast tõmmates ja sellega lahkujat ropsides ja temale kõige palavama armastusega järele hüüdes kõige õrnemaid rahvasuulisi paitamisnimetusi: „Lambakene! Vasikake! Kanake! Pörsake!“

Weske ei ole mitte ainult Leipzigin tantsinud, vaid kord ka Tartus; või on tantsupidul vähemalt higistanud — pidupresidentina. See olnud toapoiste ja toatüdrukute pallipidul. See pallipidu ei olewat tõsiste härraste pallidest mingis tükis vähemavõitu olnud. Muudkui presidenti on tema ametikohuste täitmine vististi higistama pannud, nagu seda tuleb järeldada märkustest, mis mingi „tseitungi“ referaadis selle kuulsa pallipidu kohta seisis: „Seal Weske kuradid jahvatas.“

*

Ka Hugo Treffner, kellest räägiti, et „igavene student Hugo“ olevat viimaks oma lõpueksamiga jutti saanud selle tõttu, et stud. theol. Märt Lipp, kes oma studeerimise olevat läbi studeerinud ilma kodust kopikat saamata ja ilma punast kopikat võlga tegemata, teda in theologicis kaenla alla võttes toetanud, kuni ta hakanud jalgu alla võtma, — ka Hugo, nagu hakkasin ütleva, on tantsinud. Ta olevat tantsinud, katseid tehes kirikuõpetaja kohta saada, sõites „rahva sekka“ ja talutares ööd läbi tantsides särgiväel külaneidudega ja kamalukaupa kompvekka külalastele välja jagades, — nagu seda omal ajal kuulsin ustavast, päris dokumentlikust suust. Hiljemini, kui tema koha- saamise katsed tagajärjetuks olid jäänud, ütles ta: „Saab näha, kumb võidab, kas saksad või mina.“ Suur poliitika- mees Treffner ei olnud, aga ta oli suurpoliitika mees. Nagu

akadeemikus Köhler Peterburis oli kõrgepolitikamees, kellel vist sellepärast ei õnnestanud madalamad ettevõtted, nagu Aleksandri kooli kapitali Krimmi viimine ja Kuntagauni mõisa äraostmine. Kuna Dr. Weske ometi takseeris, et meie mehed selle mõisa omanikkudena kolme aastaga rikkad mehed on; külvavad ainult nisu, sest et nisu seal hästi kasvab; esimese aasta nisusaak teeb mõisa ostuhinna nudiks, teise aasta lõikus tasub ära mõisa virtsahvti sisse-seadmise ja muud tühjad-tähjad kulud, kolmanda aasta saak — puhas kasu.

Pahanduseks oli rahvameelsetele, et A. Grenzstein oma „Oleviku“ väljaandmise loa oli kätte saanud, ja pealegi prof. Köleri abiga. Siis ütles Weske Köleri kohta ilusa sõna: „Köler on hea inimene, teeb head igapähele, küsimata sellest, mis parteist mees on.“

Ka Dr. Hermann on ühe suure sõna öelnud, päris klassilise: „Pöörab nina sinnapoole, kust leiya haisu tunneb.“ Selle sõna sihtis ta oma poliitilise vastase A. Grenzsteini vastu. Grenzstein ei olnud politikameheks loodud; oli osav luuletaja ja kriipsualuste kirjutaja, vestja, följetonist. Tema stiil oli alati ja igas tükis luuleline sõnade mäng. — Ja või see Hermannigi kellegi politikamees oli. Tema stiili iseärasus oli labasus. Dr. Hermann seisis ajuti Kirjameeste Seltsi eesotsas; ta pidas ää-kirjutamist ainsaks teaduslikuks kirjaviisiks. Ja kui ta kord seltsi koosolekut juhatas, narris teda H. Treffner, hüüdes: Doktor Ää —! Doktor Ää —!“ nagu tahaks ta ää asjus sõna võtta. Ei tea ütelda, kas Hermann seda narrimist ei märganud, või tegi ta, nagu ei märkaks ta seda. Muudkui üsna mage nali. Samuti mage oli Hermanni sepitsetud nimenali, kui ta ühe Riias asuva kirjaniku Nebokatiga polemiseerides selle nime ümber moonutas Nabakotiks. — Vähe soolasem on järgmine nimenali: Venestamisaja algul olevat keegi haagrehikohtunik Stenbock Tallinnamaal arvanud ennast kohustatud olevat ka oma saksakeelset nime ümber tõlkima, ja teades või sõnaraamatust leides, et stein on камень ja bock козель, pannud ta kirjatükkidele allkirjaks: Каменный козель. Pead raputades küsinud kubeneri-härra endamisi: „Minu teada pidi seal ometi ametis olema minu vana tuttav Стенбокъ, ja nüüd korruga keegi teine, kelle nimi mulle hoopis võõras.“

Kui mina „Meelejahutaja“ toimetajana Hugo Treffneriga polemiseerides teda veidi pilgates kuulsa prantsuse luuletaja Viktor Hugo tähtsusele ülendades nimetasin

„Eesti Hugo'ks“, pani ta mulle seda pahaks ja tõmbas selle minu süüete Kirjameeste Seltsi eestseisuses kõne alla.

Jutustan siin, kuidas noor Hermann esimest korda minu silmapiirile ilmus. See oli ühel esialgsel Kirjameeste Seltsi koosolekul „Vanemuises“. Istus einelaua-ruumis Aleksander Säbelmann (Kunileid) ja tema seltsis üks tulinoor mees; „oli punakas, ilusad silmad peas ja kauni näoga“, nagu Petlemma lambur Taavet. Kuulsin: Hermann, Peterburist tulnud. Ajavad teineteisega juttu, kõnelevad muusikast; Hermann õige elavalt, Säbelmann aristokraatlikult. Õllepudel juba tühi. Hermann küsib: „Kas ehk soovite veel õlut juua?“ „Ei enam,“ vastab teine; hüüab aga sedamaid: „Kelner, veel kaks õlut!“ Jälle jutuaamine; jälle õlu otsas; jälle küsib Hermann: „Kas ehk soovite veel ühe pudeli?“ Jälle vastus: „Ei soovi enam.“ Ja jälle: „Kelner“ jne.

Hermanniga olime läbistikku ikka üsna head sõbra-mehed. — Ühe läheneva laulupidu eelpäevil tegin kord katset, vaenulisi vendi Hermannit ja Grenzsteini kokku lepitada, mõlemaid enese poole külaliseks ja sekeldusi seletama kutsudes. Tulid, enne Grenzstein, siis Hermann. Teretades pakub Hermann Grenzsteinile kätt; aga Grenzstein hoiab oma käe selja taha, öeldes: „Võime ka ilma kätt andmata teretada.“ Seesugune ülesastumine käib takti vastu, pahandab külalist kui ka külasse kutsujat. Sellega oli muidugi juba ette nurja aetud minu kokkulepitamis-katse.

Grenzstein oli — nagu ma temale nooremas eas, kui ta seminaris minu kaastöölisena mind tema vastu ülevalpidamises, s. o. eesti suguvendade juures teda mitte külalt kaitstes ja seminari asjus mitte õieti juhatahes, mittemeti süüdistas — ühel ärevusrikkal tunnil oma sõbra C. H. Niggoli, tema sõbra Paul Undritzi ja meie vahekohtu obmanni K. A. Hermannit kohtumõistmise puhul, kus Grenzsteini süütõstmised täitsa põhjendamata ja mind täitsa süüta leiti olevat, tema aga sellest hoolimata oma umbusaldusest jagu ei suutnud saada, temale vastu pead paiskasin ust näidates oma sõna: „Problematische Natur!“ Ja minu formuleeritud predikaat jäi õigeaks. Grenzstein ei ole rahulolemist leidnud ei enesega ega ümbrusilmaga, ei mingis seisukorras. Avas äri, trükikoja, raamatukaupluse, aga ei olnud ärimees; kirjutas poliitilist ajalehte, aga ei olnud politikameheks sündinud; ehitas enesele maja, aga ei olnud ehitusmeister: maja pealt kirivane, seest mittepraktiline. Põgenes välja majast ja ära rahva keskest ja

kodumaalt — võõrale maale — jäädavalt. Oma põgenemist vististi ette aimates oli juba ette valmis luuletanud oma leinalaulu: „Üksinda pean võõrsil rändama.“

Üksinda — võõrsil — kui võõraks võõrdunud kodu-
maa ja võõras kogu maailm. Üksinda elades ja üksinda
sures — kismet, saatus. (Järgneb.)

Läti Hendriku kroonika kriitika.

Vahelekiilund B₁.

15. 7 (sügisel 1211):

Ja Beverini lätlased läksid taas Ugauniasse vähestega, kus nad eestlastest, kes läksid küladesse toiduvara järele, võtsid kinni kõik, mis oli meestesugu, löid nad maha, naised säilitasid, viies endaga kaasa, ning said palju saaki. Ja kui nad pöörasid koju tagasi omal teel, tulid neile vastu teised lätlased, kes jälle läksid Ugauniasse, riisudes seda, mida nad olid üle jätnud; mida need olid säilitanud, võtavad need; kes olid päästnud end nendest, löid nad maha; maakonnisse ja küllisse, kuhu need ei jõudnud, lähevad nemad ning kui nad olid valmistanud palju saaki ja vange, pöörasid nad tagasi. Ja kui need tagasi läksid oma teed, tulid neile vastu teised lätlased, kes lähevad Ugauniasse, ja mida ei teinud endised täielikult, teevad nemad täielikult, surmates kõik mehed, kelle nad tabasid, ei säilitanud rikkaid ega vanemaid (seniores), vaid kõiki mõistavad (hukka) mõõgaterale. Russin aga, nagu teisedki, kättemaksuks sõprade eest, kõrvetas, keda kätte sai, elusalt, teisi nuhelnud muu valusa surmaga. Ja kui need tagasi pöörasid oma kantidesse, tõusid jällegi teised Beverini lätlased vähestega, ja kui nad tihniku kaudu olid läinud Sakala maakonda, mida kutsutakse Alisteks, leidsid neid majades, ning löid neid maha suuremast vähemani; ning kui nad palju nendest maha tapnud, võtavad nad naised ja hobuseid ja loomi kaasa, jaotades ühes kõige saagiga omavahel. Sellest hirmunud, läkitasid aliste gundlased ja ühes ka teised sakalased oma saadikud Riiga, ning andes pantvange, said rahu ja lubasid ristimissaakramenti vastu võtta.

Vahelekiilund B₂.

19. 3 (1215 kevadel):

Siis said Thalibaldi pojad Rameko ja Drivalde, nähes, et isa surma saanud, väga vihaseks eestlaste peale ning kogudes sõjaväe lätlastest sõprade ja sugulastega, ja rüütlivennad Võnnust teiste sakslastega läksid ühes nendega, ning tungisid Ugauniasse, laastasid külad, süütasid need põlema, ja kõik mehed, keda nad said kätte, põletasid nad elavalt Thalibaldi eest kättetasuks ning süütasid põlema nende kantsid, et nad ei leiaks seal varjupaika, ning otsisid nad üles sünkades tihnikutes ja metsades, ja kuskilgi ei saanud nad end peita nende eest. Ja nemad kiskusid nad metsadest välja ning surmasid

nad ja nende lapsed ja naised viisid nad vangidena ühes endaga ning ajasid hobused ja loomad ära, tegid suure saagi, ning pöördusid omale maale. Ja kui nad koju läksid teel, tulid neile vastu taas teised lätlased ja rühkisid Ugauniasse, ning mida teised jätnud, toimetasid need tagant järele. Sest küladesse ja maakonnisse, kuhu teised ei jõudnud, läksid need, ning kõik, kes teiste eest olid põgenenud, ei saanud nende eest paku minna. Ning nad haarasid paljusid, ja tapsid mehed kõik, ja naised ja lapsed viisid nad kaasa vangidena, ja viisid endaga kaasa loomi ja palju saagiasju. Ja kui nad pöördusid teel tagasi, tulid neile taas vastu teised lätlased, valmis sõjaretkele Ugauniasse, ihaes ka saaki riisuda, ja katsusid kättetasuks sugulaste ja sõprade eest, kes äsja olid maha löödud eestlastelt, mehi surmata. Ja rühkisid Ugauniasse, kus nad mitte vähem ei laastanud kui endised ja mitte vähem ei vangistanud kui endised. Sest kes tulid metsadest põldudele või küladesse toidu järele, neid haarasid nad kinni, ja põletasid ära ühed tulega, teised hukkasid nad, mõõkadega nendele kõiksugu piina valmistades, kuni need kõik oma vara neile üles andsid, kuni nad neid ei viinud peidupaikadesse metsades ja naised ning lapsed andsid nende kätte. Aga ka nii ei vaigistunud lätlaste meel; ei, nad võtsid, peale raha ja kõige vara äravõtmist, naistel ja lastel pea otsast, mis oli ainuke ülejäänud. Ja läbi tungides kõik maakonnad kuni Emajõeni Tartu (usque ad Matrem Aquam in Darbeten), ei säästnud nad kedagi, vaid kõiki, kes olid meestesugu, surmasid nad, naised ja lapsed vedasid nad ära vangidena. Ja kui oli sündinud kättemaksmine oma vastaste kallal, pöörasid nad rõõmsalt kogu saagiga koju tagasi.

Ja taas tulid Bertold Vönnust omadega ja Theodorich, piiskopi vend, oma rüütlite ja teenijatega ja Thalibaldi pojad oma lätlastega huljana, ja rühkisid väega Ugauniasse, haarasid palju eestlastest, kes olid enne ära põgenenud lätlaste eest, surmasid neid, ja külad, mis olid üle jäänud, süütasid nad põlema, ja kõik, mis oli endistelt mitte täieliselt, tegid nad hoolega täieliselt. Käisid kõigis maakonnis, läksid üle Emajõe (vee) ja jõudsid Vaigani, ja riisusid ka selle maa, mis oli sealpool jõge, süütades külad põlema, tapsid mehed, vangistasid lapsed ja naised. Ja kui nad olid teinud kõike paha, mida nad vähegi suutsid, pöörasid nad tagasi Liivisse. Ja käsutasid taas teisi jalamaid minemiseks Ugauniasse ja et viia samasugust häda neile. Ja kui need koju läksid, saadeti taas teised. Ja ei jätnud lätlased järele ning ei jätnud rahu eestlastele Ugaunias, ja neil enestel ei olnud enne rahu, kuni nad seltsamal suvel üheksa sõjaretkega seda maad olid laastanud ja rüüstanud, et ei jäänud enam inimesi ega toidu-tagavarasid.

Nad kavatsesid neid nimelt niikaua sõjastada, kuni nad tulevad rahu ehk ristimise pärast, nii palju kui neid oli üle jäänud, või neid sootuks hävitada maa pealt. Ja sündis, et Thalibaldi mehed lugesid enam kui sada, keda nad isa eest kättetasuks elusalt põletanud või kõiksuguste piinadega surmanud, ilma teiste lugematu arvuta, keda teised lätlased ühes sakslaste ja liivlastega surmanud.

* * *

Vahelekiiluja B erineb A iseloomust õige selgelt. Vahelekiiluja A oli huvitatud Sakalast, ning katsus oma võltsimise jälgi õige osavasti varjata, imiteerides algkroonika tõelisi sündmusi (nii A₂), võttes koguni osa

algkroonikast ja kandes selle vahelekiilundisse. Vahelekiiluja B on huvitatud Ugauniast. Ta on naiivsem, on vähem haritud, meelega näib ta kohmakalt ühti ja samu sõnu tarvitavat; varjates oma kirjaoskamatust, et mitte ladina keeles komistada, mäherdune keel talle silmanähtavalt raskusi teeb. Vahelekiiluja B spekulereib lugeja ülikohtlusega — ja ta on spekulerinud õieti. Ta korrutab juhmimalt üht ja sama lauset, kiilub mitmesse paika algkroonikasse samu lausevalanguid, kaalumata, kas kiilundis esitatud sündmused üldse mõeldavad, kas nad sobivad sündmustereaga, kas nad sobivad algkroonika iseloomuga. Nii A kui B on juhitud rüütliordu huvide seisukohast. Mõlemis esinevad lätlased tegelastena, kuigi väga mööda minnes, viimasel kohal, mainitakse ka ordumeeste ja piiskopimeeste osavõtmist. Vahelekiilujat B nimetan ma kordajaks, kuna ta oma iseloomus teravalt erineb erootilisest A vahelekiilujast.

Vahelekiilundid B₁ ja B₂ on nii sarnased, et vaevalt võib kahtlust olla ühise autori kohta. Vaevalt võib ka kahelda nende vahelekiilundilises iseloomus. Osutub üks nendest tõestatud vahelekiilundina, siis võib järjeldada seda ilma tõestamata ka teisest. B₁ ja B₂ sarnasus on ka Balti ajaloolastele (tõlkijatele) silma torganud: Hanseni tõlkes leidub märkus 15. 7 juures: „Kirjeldus meeldib L. H-le nii, et ta 19. 3 selle uuesti toob“ (Script. Rer. Liv. I, lk. 160). See on arusaadav meile: nad on ühe ja sama võltsija töö, kus märgata meelenürimat kordamist, püüet anda sõnavalangule loogilist, asjalist sisu. Nii võis kirjutada inimene, kel väike haridus ka tolle aja kohta, kel aimu ei tarvisenud olla L. H. kroonika tõelisest sündmustikust ega sündmustiku aegsest Eesti sisemisest olukorrast.

Nagu kõik vahelekiilundid, nii on ka B omad väga ebamäärased kohaliselt ja ajaliselt: suure sõnamulinaga kõneldakse käikudest, kindlamalt määramata, kuhu nimelt mindi. Aliste elanikka kutsutakse „alistekundlasteks“, — mis võõras algkroonikale.

Keeleliselt ja stiililiselt lähevad need vahelekiilumised lahku Läti Hendriku omast. Vahelekiilujal on halb „kooliraamatuline“ keel, Läti Hendrik kirjutab võrdlemisi head kirikisade keelt. Algkroonika keel on „piiblliline“, ta kubiseb kõnekäändudest võetud ladinakeelsest piibli tõlkest, tuletab stiilis meelde piiblist tuttavaid sõjakäikude kirjeldusi, millest Pabst oma tõlke ääremärkustes õige palju üles märkinud, kuid kaugeltki mitte kõiki.

Vahelekiiluja keel on l a g e piibli kõnekäändudest, on puine, kooliraamatuline, stiiis jõhker ja saamatu. Siin leidub sõnakuje, mida algkroonikas ei ole: „promptualibus“ (B₁). „Et revertentibus illis per viam iterum alii Letthi occurrunt, et euntes in Unganniam quidquid a prioribus minus plene actum est ab his integraliter adimpletur“, jne. See ei ole algkroonika keel, mida kergesti märkab see, kes tähelepanelikult loeb kroonikat algkeeles.

Vahelekiilundi B₁ kohta maksab suur osa sellest, mis öeldud A_{1 2} kohta: ta ei sobi sinna, kus ta seisab, ei sisuliselt ega ajalooliseltki. A. 1211 sügis ei annud lätlastele ühtki põhjust ega võimalust nii veriseid, nii sagedaid retki teha: olid just lätlased L. H. 16₁ järele ühes liivlastega omavahelisest rahust eestlastega huvitatud. Ja tehakse rahu omavahel -- ilma sakslasteta, s. t. sakslaste vastu!

Eriti Läti vanemat Russinit sellest eestlastevastases verisest rüüsteretkest osa võtta lasta võis vahelekiiluja, kes sugugi orienteeritud ei olnud tolle ajajärgu poliitilisest seisukorrast Läti - Liivi - Eesti vahel. Oigemini: vahelekiiluja püüd on toleaeget Eesti - Liivi - Läti omavahelist kokkuleppimis-fakti hoopis vales valguses näidata. Võis kuidagi veel möönda, et Russin 1208. a. vahelekiilundis A₁ kirjeldatud laasteretkest osa sai võtta, kuid sügisel a. 1211 ei saanud Russin enam milgi tingimusel osa võtta, — tõstis ju Russin paar kuud hiljemini mässu (ühes liivlastega) sakslaste vastu ning sai mässul surma sakslase käe läbi! Eestlastel ei võinud olla teadmata „Russini lätlaste“ meeoleu, sest nad saatsid nii 1208. a. kui 1211. a. sügisel just Beverini kantsi rahu sobitamiseks lätlastega, ja rahu sobib, nagu vahelekiilundi A₁ ja A₂ puhul selgitasime. Ei jäänud, ei jätkunud faktiliselt aega nendeks rüüsteretkiks — nagu varsti näeme — eestlaste rahurünnaku vabel Beverini alla ja tehtud rahulepingu vahel lätlastega.

Sõjakäikude suund Ugauniasse oli seotud sõjateega. Kuis Sakalas nägime, nii oli see ka Ugaunias: sõjaretked, nende siht ja käik rippus ära sõjateest. Nagu Sakalas, oli ka Ugaunias Lembitu ajal üks sõjatee, mida võis tarvitada sõjakäikudel nii ühelt kui teiselt poolt: seda teed käivad kõik algkroonikas leiduvad tõelised sakslaste sõjakäigud Ugauniasse!

See tee käis Turaidast (liivlaste maalt) Ugaunia piirini, ja sealt üle Otepää Tartuni, ja Tartust üle Vaiga (Torma) Viruni. Selle tee kaitseks oli väga tugev kants

— maalinn Otepää, nagu Viljandi kants Viljandi teel. Sakslaste sõjaretkede siht oli sellepärast: Otepää valdamine, see pidi olema iga sõjaretk siht Ugaunias: ilma Otepääd valdamata ei oleks saanud liikuda Ugaunia lõunaosas, üldse Ugaunias. Kelle käes oli Otepää kants, selle käes oli Ugaunia kuni Emajõeni, selle käes oli kaubatee Pihkvaga.

Sakslaste peasihiks, nende sõjakäikude sihiks oli algusest peale Otepää.

Vaatleme tõelisi algkroonika sõjaretki, sooritatud Ugauniasse Saksa-Eesti sõja algusest peale — kuni Lembitu surmani.

Kõige esimene sakslaste sõjakäik Ugauniasse oli väljakutse eestlastele, sõjaprovokatsioon sügise poole 1208. a. (12. 6), peale selle kui ugalased eralepingust piiskopiga olid järsku keeldunud. Seda sõjakäiku peab algkroonika väga tähtsaks, suureks julgustükiks, nagu näha kirjeldusest: „Peale selle kui oli palutud endale Kõigevägevama Jumala ja õndsakstegeva Maria abi, sõitsid riiglased rüütli- (ordu-) venniga ning Dietrichi, piiskopi vennaga, ühes kaupmeeste ja teiste sakslastega Turaidasse. Ja kogu Liivimaast ja Lätgalliast käsutasid nad vägeva ja suure sõjaväe, ning marssides ööpäeva jõudsid nad Ugauniasse.“

Palun tähelepanelikult lugeda seda algkroonika sõjakäigu kirjeldust, ta on tüüpiline algkroonikale oma stiili poolest. Kuidas läheb see lahku vahelekiilundite kirjeldusest!?

See esimene sõjakäik oli suure sõjaväega sooritatud luur ja provokatsiooniretk kiires korras. Kuid see retk käis kuni Otepääni, mitte kaugemale!

Sakslaste-lätlaste hirm on aga — retke järele koju jõudes — väga suur, ja põhjusega.

Eestlased vastavad jalamaid oma poolt, jõudes Beverini alla pakuvad nad lätlastele rahulepingut!

Järgmine, teine saksa sõjaretk Ugauniasse oli 1209. a. (13. 5). Värskest valitud ordumeister Volkvin sooritab demonstratsiooniretk Ugaunia piirile (mitte isegi kuni Otepääni!), meelevalduseks, et ta piiskopp Alberti rahulepingust eestlastega — ei hooli. Kuid liivlaste vahelsobitusel uuendatakse rahu piiskopi saadiku Alobrandi kaudu, kes Otepäässe ilmub vabanduma. See Alobrand on osav diplomaat, ugalased suudavad targu

oma ähvarduse ja kättetasu meeoleolu summutada — ja rahu uuendatakse ja peetakse.

Kolmas retk, sakslastelt sooritatud Ugauniasse, on n. n. demonstratsioon Ugaunia piiril Võnnu vogti juhatusel a. 1210 (14. 5), vastukaaluks kurelaste suurele sõjakäigule Riia alla. Siit selgub, kui õige meie oletus, et kurelaste sõjakäigus tundus Lembitu juhtiv käsi. Sakslased teadsid seda, demonstreerides Ugaunia piiril Riia piiramise puhul (Sakalas ei julgenud nad seda veel mitte!). Sest kui kurelased Riia alt lahkusid, ütleb meie algkroonika otsekohe, jätsid ka sakslased piirikimbutused Ugaunias.

Nagu öeldud: uus, sõjakas ordumeister Volkvin muutis taktika eestlaste vastu, lahus piiskopist, ilmutades aktiivset sõjakust, pealetungimist Eestisse.

Ta tingib paavstilt välja erilised suured eesõigused ordule võidetava maa-ala kohta. (mäherdused eesõigused paavst kinnitab 10. okt. 1210). Ordumeeste julgus ja sõjahimu on saagi ootel tõusmas, nad sooritavad neljanda sõjakäigu Ugauniasse, seekord jõudes jälle Otepääni, 1210. a. suvel. Ordumehed sõandavad nimelt ühes mobiliseeritud liivlaste ja lätlastega tungida isegi Otepääni (14. 6), mida eestlased ei kaitse, vaid maha on jätnud. Otepää kantsi jõudes satuvad ordu- ja piiskopimehed omavahel kisklema. Kuid sakslased kaovad kiirelt Otepääst ja Ugauniast. Eestlased ei tukkunud mitte, vaid on varsti (augustil 1210) sakslastel kannul, vihaselt ja edukalt tungides Võnnuni, et seda piirata. Eestlased manövreerivad sakslasi Võnnust välja ja löövad neid Sädel hirmsasti. Sakslased saavad Sädel valusa hoobi, liivlased-lätlased paevad, sakslasi jättes; Kaupo poeg ja väimees saavad surma!

Viienda retke teevad sakslased katkul lamavasse Ugauniasse, kus majad maha on jäetud katku pärast, „kus surnud suurem osa rahvast“ (L. H.) a. 1211, talve alul (15. 7), kuid siingi teevad eestlased sakslasele tuntavaid raskusi. Aga luurretkel selgus siiski, et Otepää on hirmsasti katkul kannatanud. Nüüd alles, kus sakslased ugalaste haigusenõrkuses veendunud, kus neile väga hulk lisajõude, mis kiires korras Riiga toodud, käepärast (15. 6), nüüd alles julgevad sakslased 8.000-mehelise sõjaväega teha sügavama sõjakäigu Ugauniasse Tartu ja Tartust mööda Järvani, kus nad oma suureks imestuseks esimest korda satuvad nägema „Eesti väga ilusaid ja jõukaid külasid“.

Kuid selle sakslaste sõjakäigu peale reageerivad eestlased väga mõjukalt, nagu edaspidi näeme.

Veel ühe, kuuenda sõjakäigu teevad sakslased Ugauniasse enne Lembitu surma a. 1216 (20, 5), milleks neid nähtavasti aitab peale Polotski vürsti surma Pihkvasse tagasi ilmunud vürst Vladimir. Kuid eestlased sunnivad (Novgorodi abiga) sakslasi ka seekord, 1217. a. alul, Otepääst lahkuma, kus nad end õige kõvasti olid kindlustanud (20. 7). Kroonika tõendab küll, et nälg piiratud kantsis sundinud sakslasi alla andma. Kuid vaevalt võis kolme päeva vältel, mis appitunud saksa vägi kantsis viibis, nälg nii tunduvalt mõjunud olla. Päris allaandmise põhjus oli vist teine, sõjaline: sel ajal nimelt, kui 3000-line saksa rüütlivägi, s. t. kogu saksa sõjamehestik, Riia lahkudes Otepäässe omastele appi ilmus — tegi Lembitu ahvarduskäigu Riia peale! See kroonikas lühidalt, kuid ägedate sajatustega mürgitatud sakalaste manööver Riia juures pani sakslasi kiirelt alla andma, Otepääst lahkuma ja Riiga, selle kaitseks ruttama. Kroonikas leiame tihti kõrvalausetes, mööda minnes peasündmuse, sündmuste peamotiivi. Eriti nihutatakse kõrvallauseisse eestlaste mõjukad tegutsemised sakslaste vastu.

Need kuus sõjaretke, sooritatud sakslastelt ühes liivlaste-lätlastega, on kõik sõjakäigud tõeliselt algkroonika järele sündinud Ugauniasse — enne Lembitu surma. Mingisuguseid muid ei olnud. Kõik need tõelised retked on kas ettevaatlikud demonstratsioonid piiril (kolmel puhul) või sügavamad sõjakäigud suurendatud väega kuni Otepääni. Ainult katkul lamavas Ugaunias sõandavad sakslased minna luurama Tartuni ja kaugemale. Kõik need sõjaretked on poliitilis-ajalooliselt põhjendatud, liivlased-lätlased võtavad osa sunniviisi ning jooksevad esimesel heal juhtumisel laiali, sakslasi üksi kimpu jättes. Igale retkele vastavad eestlased julge vastulöögiga.

Need ajaloolised, tõelised sõjaretked on selged, loogikalised nii subjekti kui sõjastuseobjekti poolest: kas piiridemonstratsioonid (1210) või Otepää valdamise eesmärk, mille valdamisega avanes võimalus vallata kogu Ugauniat ja sõjateed Tartuni.

Vahelekiilundid sellevastu on täiesti irreaalsed, ebamäärased nii objekti kui sõjaretke subjekti poolest, nad on soorituse poolest segased ja ajaliselt määramatud ning umbsed, mis järgnes sellest, et vahelekiiluja ei olnud orienteeritud vahelekiilundi aja ega poliitilis-strateegilises situatsioonis.

* * *

Vaatleme nüüd Ugaunia vahelekiilundi B sisulist ja sõjalist situatsiooni, tutvudes vahelekiilundite üksikute faktidega. Kõige enne katsume lahendada B₂ sündmustikku, kuna see vahelekiilund tähtis on oma sihi ning sisurikkusega. Pealegi on vahelekiilund B₁ ja B₂ nii sarnased, et ühega otsustatud on ka teise iseloom.

Lembit resp. eestlased sooritasid 1215 kevadel, kohe peale sakslaste üllatusretke Leole alla, suure sõjakäigu Riia alla. See sõjakäik (19. 17-19. 3) „kolme väega“¹⁾ on kõigiti huvitav: „Kogu Eesti hakkas vihaselt kihama Livoonia (Saksa) vastu ning võttis nõuks ühiselt kolme väega ära hävitada Livooniat, ja nii, et saarlased Riiga piiravad ja Väina sadama sulevad, ja rotalased tungivad Turaida liivlaste peale, kuna sakalased ja ugalased sel ajal kimbutavad-laastavad lätlaste maad, et nimelt liivlased ega lätlased, oma sõdimisega takistatud, ei saaks appi tulla riiglastele.“

See sõjaplaan, mille põhijooned algkroonika kirjutaja avaldab tähelepanemis- väärt asjatundmisega, on silmapaistev strateegilise kavatsuse ja täideviimise poolest. Saksa väejuhte on nähtavasti imestama pannud Lembitu manööver, mispärast kroonika toob siin sõjaplaani, kuna ta muidu vaid sõjakäikudest kõneleb. See pealetungimine Riiale linna piiramise otstarbeks, see kombineeritud manööver maa- ja mereväega oli nii võimukas ja osav kokkutöötamises, et sakslasi imestelema pani, seda enam, et tolle aja kohta seesugused manöövrid harulduseks olid.²⁾ Siin nägid saksa väejuhid arenenud strateegiat, sõna tõsisel mõttes.

Nagu sakslased sõjakäigul esimest korda, sattudes Järvasse, imestusega näevad seal „vägu ilusaid ja rikkaid külasid“, mäherdusi nad nähtavasti ei olnud harjunud nägema Lätis-Liivis, nii paistab läbi selle sõjaplaani kirjutuses imestus, mida saksa sõjajuhid tundsid eestlaste resp. Lembitu strateogia kohta.

Selle sõjaplaani täidavad eestlased kavakindlalt, — ja Riias tehakse rahu.

Rahu sobib kergesti, sest eestlased ei olnud nõudlikud, võidust hoolimata: eestlastel oli tarvis Rooma kiriku esindajaid Riias hellalt võtta, sest ees oli suur Lateraani kantsil, milleks paar aastat kihatustööd tehtud, kust

---

1) Endistes kirjutustes nimetasin seda sõjakäiku „kolme maleva manöövriks“.

2) Selle sõjakäigu juures peatan pikemalt „eestlaste sõjanduses“.

„paganatele“ midagi head loota ei olnud. Tehakse rahu endisel tingimusel, kuid lubatakse nüüd ka ristiusu propagandat teha Ugaunias kuni Emajõeni, endise 1212. a. rahulepingu lisaks, kus seda propagandat piiskopile lubati üksnes Sakalas kuni Paala jõeni.¹⁾ Nüüd oli tarvis soodustada Rooma kirikut — ja lubati enam! Küll jäi see rahulepingu punkt ristimispropagandast puhas paberiliseks (19. 4)²⁾, kuid poliitiliselt oli ta suure tähtsusega.

Ka Saksa esindajail Riias, eriti kiriku võimukandjail, oli huvi eestlastega leppida, seda enam, et Riias oli piiskopp Alberti asetäitjaks Rāceburgi piiskopp Philipp, kes ikka, juba ennemini paaril puhul, katsus asju pärismaalastega sõbraliselt sobitada. Niisama ei võinud olla „Eesti piiskopil“ Theodorichil, kes ühes Rāceburgi piiskopiga rahusobingu ajal Riias oli, huvi eestlastega sõdida, sest ta oli ju määratud nende piiskopiks ja vist mitte hoopis ilma Lembitu nõusolemiseta. Igatahes, temale ei meeldinud riiglaste edaspidine politika: ta jättis nad maha ja läks üle Daani kuninga poole! Seda vähem võis Riia kiriku võimuesindusel olla midagi rahulepingu vastu, et see eestlaste sõjakäik ordu meestelt provotseeritud oli, nagu Leole üllatusretke puhul tähendime. Pealegi oli neil kiir Lateraani kontsiilile, kuhu nad kohe peale rahutegemist ruttasid. Võib olla, viisid nad eestlaste kasuks häid teateid sellele suurele, mõjurikkale kontsiilile! Me nägime, kuidas Lembit 1212. a. Turaida rahulepingut ära kasutas Eesti kasuks paavsti juures.

Nüüd tuleb tähele panna, et vahelekiilundi sündmustik on asetatud eestlaste sõjakäigu ja rahulepingu tegemise vahele. Katsume järele, kas see sündmustik üldse mahub, sünnib sinna, kuhu ta vägivaldselt on kiilutud!

Kahe piiskopi ärasõidu tähtaeg Riia peale rahutegemist eestlastega — on kindel: see sündis juuni alul (19. 5), juuni esimestel päevadel³⁾.

Eestlaste sõjakäik ei võinud aga lõppenud olla enne mai algust, pigemini ta pidi jõudma Riia alla mai esimesel poolel. Sest saarlased ilmusid Väina jõe suhu ja sulgesid

---

1) Sellest kõigiti huvitavast 1215. a. rahust kõnelen pikemalt eri-peatükis.

2) Tegelikult ei julgenud saksa kiriku agendid ei Sakalas ega Ugaunias suurt usupropagandat teha. L. H. ütleb: „Ristijad pöördusid tagasi Livooniasse, sest et nad ei sõandanud jääda teiste eestlaste kurjuse pärast (19. 4).

3) Sest 15. VI. oold nad tormihädas Saaremaa rannul.

jõe suu kivega täidetud laevakerede põhjalaskmisega (19. 2), otstarbega, et sakslased ei saaks Riia ära põgeneda, kui Eesti maavägi Riia alla jõuab¹⁾). Saarlased jõudsid siis aegsasti enne teisi Riia alla. Väina jõe suud sulgeda said saarlased, kui suur vesi juba kahanenud, kui Riia merelaht jääst täiesti vaba. Jääst vabaneda võis Väina ja Riia laht 10. aprilli ümber.

Oletada tuleb, et Eesti kaks „armeed“ lahus marssides Riia alla nii ruttu ei saanud jõuda, sest väed pidid teele asuma peale kevadiste teede tahenemist, s. t. umbes 15. aprilli ümber²⁾). Viljandi alt üle Turaida Riia alla marss nõuab vähemalt kaks nädalat. Nii siis võisid eesti väed jõuda Riia alla linna piiramiseks mai alul.

Rahuläbirääkimised ei saanud olla mitte ühe päeva töö, nõudsid kõigega kokku 5—7 päeva.

Jääb siis eesti vägede Riia ära tuleku ja piiskoppide ärasõidu vahel kõige enam kaks nädalat, seda enam, et piiskopid ei saanud kohe peale rahutegemist Riia ära sõita: ettevalmistus meresõiduks nõuab aega.

Vahelekiilundis B₂ esinevad lätlaste üheksa rüüste-
retke pidid toimuma siis selle eestlaste sõjakäigu ja rahu-
tegemise vahelise aja vältel, sest vahelekiiluja
tahab oma võltsinguga just näidata, et eest-
lased Riias rahu tegid sellepärast, et lät-
lased neid muidu rahule ei oleks jätnud, et
eestlastel lätlaste käes kannatades muud
üle ei jäänud kui alandlikult rahu paluda.
Loomulik sündmustikukäik ja terve mõistus nõuavad aga
oletust, et rahu tehti kohe eestlaste sõjakäigu lõpul. Kuid
mööname, et eestlaste sõjakäigu ja rahutegemise vahel oli
kahe- või kolmenädalaline vaheaeg.

Vaatame nüüd, kas on selle vaheaja jooksul vaheleki-
lundites kirjeldatud lätlaste röövkäigud Ugauniasse tege-
likult võimalikud!?

(Järgneb.)

J. Luiga.

---

1) Saarlased atakeerisid Riiga enne, et Saksa ordu jõudsid
ära tõmmata Võnnust, Turaidast, sellega rotalastele, sakalastele tööd
kergendades.

2) Vahel on Eestis veel jüripäeval — 23. IV. — teed õige
kevadised (veel 1922. a. l.). Kuid Riia on enam lõunas — seal tahenevad
teed varemini 7 päeva võrra.

Murdesõnad

Kuusalu kihelkonna rannaküladest.

Mitmel suvel Kuusalu kihelkonna randades — Jõesuust (Jägala) kuni Vihasuuni — viibides tuli mul randlastega kaunis palju juttu ajada, nende käest paljude asjade kohta seletust pärida. Randlaste kõnes esines palju sõnu, millest arusaamine mulle esiteks raske oli. Niisugused sõnad tähendasin üles ja pärisin nende kohta seletust, mida randlased ka õige lahkesti tegid. Need sõnad korraldasin pärast tähestiku järele sõnaraamatuks kokku ja lasen nad nüüd siin järgneda.

Sõnaraamatus ettetulevad sõnad on enamasti kõik nii üles tähendatud, kuidas nad just randlase suus kõlavad. Ka seletustes on võimalikult neid sõnu tarvitatud, millega randlased sõnu seletasid. Mõne sõna juures on ka nende tarvitamine kõnes näituste varal püütud kätte näidata.

Seletuste andmise juures olid kõige rohkem abiks Mai Kravtsov Tapurla Liutaialt (68 a.) ja tema poeg Mart (umbes 40 a.). Neilt küsisin ka veel siis, kui sõnaraamat sellel kujul juba valmis oli, sõnade seletust, et suusõnalisi ja ülestähendatud seletusi võrrelda. Lahkumine kuid ette ei tulnud, sest et ma juba esimesel ülestähenduse korral kindlat seletust püüdsin kätte saada.

Selles kogus on enamasti need sõnad, mis Wiedemanni sõnaraamatus (St. Petersburg, 1869) puuduvad. Teised sõnad, mis Wiedemannis leiduvad, olgugi et nad enamasti praegusest kirjakeelest puuduvad, jätsin välja; ainult mõned, mida ma vanemaks kujuks pidasin, võtsin sõnaraamatusse. Need sõnad on ristikesega (*) märgitud. Ka on neil mõnel teine tähendus kui Wiedemannis leidub.

Sõnad, mis h:ga algavad on enamasti kõik Kõnnu ranna Pärispää ja Viinistu külast üles tähendatud, sest ainult neis külades võisin ma h-häälikut sõna alguses tähele panna, kuna aga teistes randades seda ette ei tule, maha arvatud juhtumised, kus midagi meelepahaga, tundmustega või üldse ärritatud olekus täishäälikutega algavaid sõnu lausutakse. Muud sõnad on enamasti Kolga ranna küladest pärit, kuna need sõnad, mis ainult üksikutes rannakülades ette tulevad, seletuse all on sellekohase tähendusega märgitud. Vähe leidub sõnaraamatus Kolga Pudisoo rannast Tallinna pool olevatest rannaküladest sõnu, sest et need enamasti juba „Randlase sõnaraamatu“ I osas (Eesti Kirjandus IX ja X 1910) on ilmunud. Ka puuduvad

siit Kolga ranna kalapüügi, laevasõidu jne. oskussõnad, mida võib leida „Eesti Kirjanduses“ nr. 6, 1921.

Ülestähendatud sõnadest on mõned õige vanad ja neid võib ainult veel vanade inimeste käest kuulda. Nooremad on harjunud juba kirjakeelsemalt rääkima, mispärast nad mõnest sõnast, millel õige vana kuju (sõnaraamatus tähendatud), aru ei saa. Üldse paistab Kolga ja Kõnnu randade keel, iseäranis Tapurlas, Virvel, Pärispääl ja Viinistul, nagu sillaks eesti- ja soome keele vahel olevat, niihästi kõlaliselts kui ka kujuliselt. Sealses keelemurdes leiduvad juba mõned sõnad, mida J. Aavik soome keelest laenates eesti kirjakeelele omaseks soovib teha, nagu: tavitama (Aavikul taotama), keskestelema (A-1: keskustelema) jne. Rannamurdes kostuksid nad nagu rohkem eestilisemalt. Sellepärast pakusid rannad keeleteadlasele ehk palju huvitust.

A.

Adervärk, -gi — mingist asjast tehtud suurem inimese moodi vigur, komet.

*A e l e m a — ühes ja teises kohas lohakalt ja uniselt liikuma, vedelema; voodis aina üht ja teist külge keerates lamama.

Aigajelema — midagi kahele poole vaadates otsima.

*A l m u s, -k s e — anded, mida pruudile kosjaviina eest anti.

*A r b u m a — nõiduma, vastu nõiduma (enamasti riputati sõrmus või prees niidi otsa ja pandi sellele küsimisi ette; sõrmus või prees tegi siis suurema ringi, kui õige haigus nimetati; ka näitas samuti rohtu haiguse vastu ja kohta, kust haigus saadud).

A s u k a s, -k a — elanik, asuja.

E.

E r i i k ä i m a — pühapäevadel sulased-tüdrukud peremeeste püüstega merel kala püüdmaks käima; kalad, mis eril kätes saadakse, jäävad teenijate kasuks (Kaberneemes).

E r i o u d u m a n e, -s e — iseäralik, omapärane, näit.: „erioudumasi sanu on rannakieles“ — iseäralisi sõnu... „ta on niisugune erioudumane“ — ta on iseäralik.

H.

H a a r a — asja; näit.: sest laulust pole haara.

(H) a l g e m a — lõhkema, pakatama liig pinguli olemise pärast, näit., täis kõht; v a t s a a l g e — kui kõht liiga täis on ja valutab (vähe tarvitatav).

H a l l, -i — halli karva hüljes.

H a m m a s p u u — umbes tolli 15—20 pikk, tolli 3—4 läbi mõõta kandi-line puu, mille ühte otsa laiavõitu raudkonks on kinnitatud; hammaspuuga venitatakse puuriistadel, ämbritel, silguveerandikkudel vitsa üle uurte peale; uurte pealt edasi aetakse vitsa kostipulgaga.

(H) a r g i d, -d e — kaks hargi moodi kokku pandud süllapikkust puud, mille peale üks kõrenda ots pannakse, kui teise otsa all kolmjalg (v.) on.

- *Harjusti, -stimme — veokõis, kõis, mis paadi pardalt masti külge käib; rangi harjusti — hobuse rangide ülemine jagu.
- Hattu — kaabu, müts; näit.: „poisil on hattu pääss“.
- (H)ilpima — katki rebima, lõikama; hilpudeks muutma.
- Hingal, -u — vahesein kahe looma vahel laudas; latter, kus loomad laudas kinni on; enamasti kaks-kolm latti, mis hingalu posti ja seinu või sõime külge kinnitatud („luomad lohkusite hingalu ära“).
- Hingesti, -stimme — väga tuline hobune („on sie oige aga hingesti!“).
- Hulemed, -te, huled — kerge vili, mis tuulates alla tuule hunniku äärde jääb; alumised.
- Hakk, -gi (häki) — kanatool, kus kanad talvel toas kinni hoitakse („kanad läksid häkki“).
- Hämin, -a — segane jutt, millest täiesti aru ei saa.
- Hämisema — segast juttu ajama, juttu „ümmärguste“ ajama.
- Hästitama — parastama, teisele õnnetuse korral: hästi, hästi! ütleva; enamasti hästitatakse siis, kui õnnetus oma süü läbi on tulnud.
- Hööded, hõüete — kanga kübemed, mis kududes lõngadest maha kukuvad („sukkul langes hõüete sise“); villpeadest (*Eriophorum vaginatum* L.) saadud villad („on hõüsi täis“).
- (H)ülgeraud — terava ja laiavõitu otsaga, kisadega viskeriist, mille putkesse pikk putvars kinnitatakse. Teda tarvitatakse hüljeste püüdmisel. Rahva arvamise järele ei tohi aga hülge püüdmisel hülgeraua nime nimetada, — siis ei saadavat hülgeid; sellepärast on hülgeraul mitu „hella nime“: „viljukaraud“, „siimuraud“ või lihtsalt „seeraud“.
- Hüllüma — vajuma, nõtkuma, nagu niiske savi, liiv, milles palju niiskust sees, hakkab hüllüma, kui teda mingi asjaga patsutatakse („koa (koja) permand hakkas hüllüma tantsijes“).
- Hüppik, -u — konn („vajutada hüppiku käppaga hammast, siis ei hakka hambad valutama“).
- Hüppitama — üles tõstma ja alla laskma, lepsutama.

I.

- Itse — ise, Kõnnu ranna murdes.
- Itsitama — tasahiljakesi kihistades naerma.

J.

- Jalganaine, -se — lapsega tüdruk.
- Jodagi — sedagi („tegijal juhtub jodagi, magajal midagi“ — vanasõna).
- Johugi — midagi, kuhugi („joulust miess johugi saab“ — vanasõna).
- Jomigas, -ka — puusülla ots; kord halgusid on pikiti, kord jälle põigiti laotud, et sülla ots maha ei kukuks; jumikas.
- Joom, -i — sadam, kus paat merest „mäele“ tõmmatakse; valgam (v.) („venc tembada juomisse“).
- Jukkama — vähehaaval tõmbama, tasa tõmbama, pikkamööda venitades tõmbama.
- Jumikas, -ka — vaata jomigas.
- Juppima — v. jukkama; ka: järsku ja kõigest jõust tõmbama.
- Jurmane, jurdund — haigetanud, pikaldane, maharõhutud (inimese, elaja kohta).

K.

- Kaadama ja kaaduma (kaadan ja kaadun) — ümber minema, kummuma, kummuli minema (paat); („regi kaadub katsumadu“).
- Kaagutama — kõvasti laulma (inimese kohta); kana kohta: häälitsema.

- Kaarutama — kõrutama (kana kohta).
- *Kaba, -va — risti olevad palkide otsad toa välimises nurgas.
- *Kabi -bja — karika jalg.
- *Kahutama — vähe külmetama; maale õhukest külmetanud korda peale külmetama.
- Kaldun, -i — tapetud linnu, näit. hane, pardi pead-jalad, tiivad jne., millest suppi sünnib keeta (Kaberneemes).
- Kaldun, -i — nõia poolt saadetud paha; saadetakse ikka üle 9 nõia; kõige kangem on üle 12 nõia („kaldun on nuodas“).
- Kalduun, -i, kaldoon, -i — nõid, lausuja.
- Kaldpoolik, -ku — libamisi tee kevadel, kui päike lõuna poolt serva rohkem allapoole on söönud, nii et regi libiseda võib.
- Kammilat viskama — laiavõitu kivikesega mööda veepinda viskama, nii et kivi mitte korruga vee alla ei lähe, vaid enne mõned korrad veepinda mööda hüppab; lutsu viskama.
- Kangavars, -rre — kangalett; üksikud lõimed, mis kanga soasse panemisel soasse ei mahitunud ja lahtiselt rippuma jäävad.
- Karsin, karsna — sea ehk vasika aed, kuhugi lauda nurka tehtud („vasigad lähtuvad karsna“).
- Kastar, -i — kajut (laeval, alusel).
- Kelisti, -stimme — kõliseja asi.
- Kiduhang, -ge — lumehang, mis inimest peal kannab.
- Kiegutama — pikkamööda laulma.
- Kieksuma — kõvasti tükeldi laulma.
- Kierukook, -gu — puukook, millega pada tulele, leede keeratakse, niisama ka tulelt ära; ta seisab lee, ahjusuu ees; enamasti on ta puupost, mille üks ots põrandasse, teine aampalki on kinnitatud, nii et post pöörata annab; posti sisse on ristloodis üles- ja allapoole tellitav, umbes arssina pikkune kook kinnitatud; pada pannakse koogu otsa ja keeratakse siis tulele (tarvitatav isearanis Kõnnu randades).
- Kiildama — vastu päikest läikima.
- *Kiilus, -kse — pilves ilmaga auk pilvedes, nii et selge taevas paistab; „lühb kiilukse ülesse“ — pilved hakkavad lahkuma.
- Kiilustama — selgemaks, auklisemaks minema (taevas pilves ilmaga); „juba kiilustab“ — taevas hakkab selgeks minema.
- Kiistama — mingit tööd võidu tegema; näit.: „verku kiistama“ — võrku üksteise võidu kuduma.
- Kilama — häälitsema, kisendama („Mis tei' kilasite siin?“).
- Kilbama — võidu minema, tegema; paadimehed kilbavad — sõnavad üksteise võidu; laseb kilba verku — laseb võidu üksteise ette võrku.
- Kilbajuoks — võidujooks üksteise ühal; kilba seilama — üksteise võidu paadiga purjetama.
- Kild, -la — kari (inimesi, loomi); hulk.
- Kimmilaud, -ua — puuriista, tündri, vaadi, toobri küljelaud.
- Klanima — ennast silima, ilusamaks püüdma teha („eks sie klani, vigi ja mugi“ — tee ennast ilusamaks).
- Klieksuma — karjuma, kisendama (kana: „kut-klieks!“).
- Koerjas, -jame — isakanep.
- Koisuma — kosuma, tugevamaks saama; „ehk ku' hakkab koisuma — ehk hakkab kosuma, rammusamaks minema (lahja loom).
- Kolmjalg, -la — umbes süllapikkused puud, mille ülemises otsas augud läbi lastud; aukudest seotakse pael läbi ja seatakse puud lahtiste otsadega nii harki, et nad püsti seisavad; kolmjalg pan-

- nakse kõrendate alla; vahest on puude otsad ilma aukudeta ja seotakse lihtsalt paelaga või võruga ühed otsad kokku.
- Kooju (kuoju) — kuju (Kolga ranna murdes); kuojuga rublatükk.
- Kooletama (kuoletama) — suretama („sel olgu pikk kott jahu, kes elava kuoletab“).
- Kornits, saevarikornits — täitanud, saerdeid täis, kasimatu inimene.
- Koveldi — lusikanuga; kõvera teraga nuga, millega puulusikaid seest tühjaks õnestatakse tegemisel.
- Koverdi — v. koveldi.
- Kranmökk, -ka — maias, toidu valija.
- Krempel, -pli — paha juhtumine, mis inimest sunnib siunama; halenaljakas juhtumine.
- Kruogan, -i — vares (õige vana sõna; vähe tarvitav).
- Kuderverk, -gi — vigur, komet, inimese sarnane kujutus (v. Adervärk).
- Kulkima — midagi asja järsku alla neelama, näit. vett; „lehm kulkib“ — lehm mäletseb; oksendama — „ei tia midä kulkib“ — mis ta oksendab (vähe tarvitav).
- *Kummadu — väga suur; suur kummadu loju — väga suur, lai jutt.
- *Kummidus, -kse — 1) hirmutis, koll, mida kardetakse; 2) vilets asi.
- Kusikarikas, -ka — endine karjalaste söimunimi.
- Kutnik, -u — vabadik, saunik (Järvamaa poolt sisse toodud sõna).
- Kuurulammis — lühikeste kõrvadega lammis.
- Kärbistünd — kortsunud, käkerdunud, nurgad kahekorra (näit. raamatu lehtedel).
- Käär, -u — linasest niidist juukseplehi (patsi) taoliselt punutud kimbukesed, millega vanemal ajal naisterahvad oma pead palmikusse panid.
- Küöpäma (küöpama) — asju ilma-asjata käest ära andma, kinkima, („sie küöpih kaik käest ära“ — see annab kõik muidu ära).

L.

- Laglehani — iseäralik metshanedeselts, mida hääle järele ära tuntakse.
- Lahmima — ruttu teiste ees vilja lõikama.
- Laiad pasad — endine lamurite söimunimi.
- Lammik, -gu — loik, laugas; veeloik.
- Lasuks — jätkuks; „sana lasuks“ — sõna jätkuks võetud sõna.
- Lehmasupp, -pi — sulp, mis lehmadele aganatest, umbrohust jne. valmistatakse.
- Lepsuama — 1) lehvima (tuule käes); 2) kargama, hüppama.
- Lepsutama — hüpitama (näit. last).
- Leht, -ti — kangas, mis kääruude pealt ära on võetud ja kangaspuude peale ajamata.
- Libahunt — väikene hunt, sahal (?), shaakal (?) (Canis aureus).
- Libuhunt — selts hunta; kes looma tagant otsast sööma hakkavad (kirjanduses tuntud „libahunti“ kutsutakse rannas „inimesehundiks“).
- Limpsama — keelt suust välja ajama ja jälle ruttu tagasi tõmbama.
- Litti viskama, lesta viskama — vaata: kammilat viskama.
- Lodisema — lobisema, latrama, lobama.
- Lohmima — mingit asja, näit. suurt rohtu aplaste sööma (loom); täie suuga sööma.
- Loid, loiu — suur häälitsemine rääkimisel.
- Loju — suur, lai jutt (v. loid).
- Lommargune — lapergune, mitte ümmargune.
- Longajelema — taarudes, s. o. kahele poole käies minema, vedelema, lonkima.

- Loomapuud** (loomapuud) — käärpuid, mille peal kangast kääritakse; käärpuid rannas palju ei tunta.
- Lumbuja** — lausuja, soolapuhuja.
- Lumbuma** — lausuma, sõnadega haigust parandama („kävi lumbumas“ — käis lausuja juures).
- Lumbumoor, -i** — lausuja, kalduun.
- Lurmas** — rõhutud meeleolus kurbuse, mure jne. tagajärjel; haiglane; näit. vend oli nii lurmas — vend oli rõhutud meeleolus.
- Luuding, -e** — nüri otsaga pulk neljakandilisest tapitud august läbi; näit. kiige luudinged — pulgad kiige laudade all aiskade otsas, et laud alla ei vajuks.
- Luukirves, -ve** — vanem naisterahvas, kes pruudiga seltsis endisel ajal kosjaviina viimas käis; l. kandis viinamarssi, andis viina ja võttis almust, s. o. andeid vastu.
- Lõhvätämä** — parema järje peale saama, varanduse poolest kohe-nema („arvast kõhvä lõhvätüb, sidagi panna ouks“ — vanasõna).
- Lüngiline** — kõverik, vintrik, näit. lüngiline puu — kõverik puu.
(Järgneb.) G. Vilberg.

Toimetusele saadetud kirjandus.

- Kuukiri „Murrang“.** Toimetus: Gustav Suits, Bernhard Linde ja August Alle. Vastutav toimetaja Bernhard Linde, väljaandja: Kirjastus A.-S. „Varrak“. „Murrang“ ilmub 1921. a. 1. märtsist peale, iga nr. vähemalt 48 lk. Üksiku nri hind 60 mrk., aastakäik 500 mrk.
- A. Markson:** Elektri mõetmine. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 176 lk. Hind 160 mrk.
- Elektrotehnika algõpetus.** G. Hacker, elektri-insener, E. T. S. Tallinna Tehnikumi lektor. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 192 lk. Hind 160 mrk.
- J. Annusson:** Anorgaaniline keemia. I osa. 184 lk. Hind 160 mrk.
- Napoleonja eelviimane ilmasõda.** Ühe võimumehe ajalugu. Tema 100-aastase surmapäeva mälestuseks rahvale jutustanud Dr. J. Bergman, Tartu ülikooli professor. Eesti keelde tõlkinud A. Jürgenstein. Tartus 1921, Eesti K.-Üh. „Postimehe“ kirjastus. 134 lk.
- Pharmacia.** Rohuteaduse, rohuteaduselise botaanika ja keemia kirjakoogu ning apteekrikutse healekandja Eestis. Ilmub 1921. a. mai-kuust saadik Eesti Apteekrite Seltsi väljaandel. 1. Üksiku numbri hind 60 marka.

EESTI KIRJANDUS

jätkab käesoleval (1922.) aastal — XVI aastakäiguna — oma ilmumist senisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimishind: 200 marka aastas.

Soomes, Saksamaal, Prantsusmaal ja mitmes muus välisriigis võtab iga kohalik postkontor „Eesti Kirjanduse“ tellimisi vastu.

„Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral:

XIII aastakäik (1918/19)	—	hind	120	marka.
XIV „ (1920)	—	„	140	„
XV „ (1921)	—	„	200	„

„Eesti Kirjanduse“ varemate aastakäikude üksikud numbrid à 10—20 marka.

Samuti on ladus veel Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamatu varemaid aastakäikuseid (I—IV, VI—IX), müügihind à 50 mrk.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:
Friedrich Robert Fählmann. Kirjatööde kogu I. Hind 50 m.
J. Jõgever: Eesti keele häälikute ajalugu. Hind 35 mrk.
Joh. Kunder: Eesti vanemad laulikud. Hind 20 mrk.
Balthasar Rüssel: Liivimaa kroonika. Tõlkinud K. Leetberg. I anne: hind 60 mrk., II anne: hind 110 m.
Rud. Wallner: Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik. Hind 35 mrk.

Matemaatika sõnastik. Kolmas täiendatud ja laiendatud trükk. Hind 50 mrk.

Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Hind 25 mrk.

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastuseladu ja asjaajamise büroo asub Tartus, Gildi tän. 8. Asjaajamise tunnid äripäeviti kella 9—3.

Seltsile ehk tema toimkondadele saadetavate kirjade ja muude postisaadetiste a a d r e s s: Eesti Kirjanduse Selts, Tartus (postkast nr. 25).

Seltsi liikmemaksu suurus: 1920. a. 25 mrk., 1921. ja 1922. a. à 50 mrk.

Eluaegne (ühiekordne) liikmemaks 1000 marka.

Eesti Kirjanduse Selts.